

Kirja-arviot

Varjoon jäänyttä

Hämäläinen, Niina ja Tarkka, Lotte. 2022: *Kaanon ja marginaali. Kulttuuriperinnön vaiennetut äänet*. Kalevalaseuran vuosikirja 101. Helsinki: SKS. <https://doi.org/10.21435/ksvk.101>

Merja Leppälahti

Sadasensimmäinen Kalevalaseuran vuosikirja käsittelee kysymystä perinteen- ja kirjallisuudentutkimuksen marginaaleista. Mikä ratkaisee arvostetun aseman ja miksi jotain jää marginaaliin?

Kirjan tekstit on jaettu neljään lukuun. Teoksen seitsemäntoista kirjoittajan artikkelit käsittelevät erilaisia kaanonin katvealueita, joka ovat eri syistä jääneet julkisissa keskusteluissa tai tutkimuksessa sivuun, marginaaliin. Kaikissa artikkeleissa on kiinnostavia ja huomion arvoisia yksityiskohtia.

Kirjan aloittaa Lotte Tarkan johdantoteksti ”Johdanto kulttuurin kaanoneihin ja katveisiin”, jossa Tarkka toteaa kaanonin olevan ”ihanne tai vakio, johon nähden arvoasetelmat ja normatiiviset käytännöt luodaan”. Kaanon vaikuttaa luonnolliselta, itsestäänselvyydeltä, kunnes se haastetaan.

Lajien hierarkiaa

Lajien hierarkia on otsikkona kirjan ensimmäisessä luvussa, johon on sisällytetty viisi artikkelia. Ensimmäisessä artikkelissa ”Grimmin veljekset ja 1800-luvun tarinatutkimus suomalaisessa folkloristiikassa” Pertti Anttonen käsittelee satu- ja tarinaperinteen tutkimusta Suomessa. Hän toteaa, ettei tarinagenreen kiinnitetty 1800-luvulla samanlaista huomiota kuin satuihin. Muiden syiden lisäksi tähän saattoivat vaikuttaa myös poliittiset kysymykset: esimerkiksi isovihaan liittyvät vainolaistarinat eivät ole olleet sopiva tutkimuskohde autonomian aikaan.

Niina Hämäläinen etsii artikkelissaan ”Kaanoniin unohdettu” syitä Kantelettaren vähäiseen tutkimukseen. Hän tarkastelee erityisesti Martti Haavion ja Matti Kuusen tekstejä, joissa korostuu tekstin estetiikan tarkastelu ja poikkeuksellisten runoilijajayksilöiden abstrahointi.

Hämäläinen toteaa miestutkijoiden toisaalta vahvistaneen Kantelettaren asemaa kansanrunouden kaanonissa, mutta samalla jähmettäneen tutkijoiden kiinnostusta teosta kohtaan.

Päivi Mehtosen artikkeli ”Kaanoneista kadonnut Christoph von Schmidin *Pyhän Eustakiuksen merkilliset elämän vaiheet*” käsittelee Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran vuonna 1848 julkaisemaa käännösromaania, joka kertoo pyhän Eustachiuksen marttyyrilegendan. Teos oli aikanaan myyntimenestys, mutta myöhemmin jokseenkin täysin unohdettu. Aleks Moine käsittelee artikkelissaan ”Lastenrunojen ruumiillisuuden jäljillä” 1800-luvulla ja 1900-luvun alussa tallennettuja kehtolauluja ja leikkiloruja, jotka kiinnittyvät tavalla tai toisella ihmisruumiiseen.

Hanna Karhun artikkeli on nimeltään ”Kirjallisuudenhistorian marginaaleista osaksi aktiivista kulttuurista muistia”. Karhu tarkastelee tutkimuksia rekilaulujen käytöstä kirjallisuuden aineksina. Artikkelin keskeisenä käsitteenä on kulttuurinen muisti ja siihen liittyvä aktiivinen ja passiivinen unohtaminen. Monet arvostetut kirjailijat hyödynsivät rekilaulujen aineksia, mutta koska rekilauluperinnettä ei ole arvostettu kovin korkealle, tällainen kirjallisuus jäi tutkimuksen marginaaliin. Toisaalta kiinnostus rekilauluja kohtaan on lisääntynyt, ja myös ”rekilaulukirjallisuuden” tutkimus lisääntyy ja saa uusia näkökulmia.

Tutkimuksen marginaalissa

Kirjan toinen luku on nimeltään *Kansa, aitous ja perinteen marginaalit*. Joonas Aholan artikkeli ”Kalevalan neuvostokankahilta” nostaa esille Suomessa huonosti tunnettua kalevalamittaista runoutta. Artikkelin käsittelee neuvostokalevalaisen runouden sopimista ja sopimattomuutta suomalaiseen kansanperinteen määritelmään. Neuvostokalevalaisella runoudella tarkoitetaan Neuvosto-Karjalassa 1930-luvulta 1950-luvulle julkaistuja kalevalamittaisia runoja, jotka olivat uusia sepiteitä ja käsitelivät kirjoitusajan elämää. Näitä runoja pidettiin keskusteluissa ja tutkimuksessa Neuvosto-Karjalassa kansanrunoutena, mutta Suomessa ne sivuutettiin lähes täysin.

Ahola tarkastelee neuvostokalevalaista runoutta suomalaisen folkloren määritelmän kautta. Folkloren määritelmiin kuului kollektiivisuus; neuvostokalevalaiset runot olivat selkeästi tietyn runonlaulajan sepittämiä. Ne myös liittyivät enemmän kirjalliseen kuin suulliseen kulttuuriin, koska ne luotiin usein paperille kynä kädessä. Näin suomalaiset tutkijat eivät voineet pitää runoja aitona, autenttisena perinteenä. Myös runojen sisältö oli suomalaisten tutkijoiden korvissa väärä, sillä kalevalaiset runot miellettiin Suomessa kuuluviksi itsenäisen valkoisen Suomen kuvastoon, kun taas neuvostokalevalaisessa runoudessa aiheet kumpusivat usein naapurimaan virallisesta poliittisesta agendasta. Teksteissä esimerkiksi verrataan menynyttä köyhyyttä ja epätasa-arvoa nykyisiin sosialismin tuomiin hyviin oloihin. Kiinnostava artikkeli, joka antaa paljon ajattelemisen aihetta.

Luvun muut artikkelit ovat Heli Paakkosen ”Miksi tätä kirjoitan?” ja Anna Kuisminin ”Preivillä riiaaminen”. Heli Paakkonen käsittelee Johan K. Harjun laajaa kansanperinnekokoelmaa, joka on kerätty asunnottomien alkoholistien sekä vankiloitten ja laitosten maailmasta, valtakulttuurin ulkopuolelta. Paakkonen pohtii Harjun tallennustyön motiiveja ja sen merkityksiä. Artikkelin on avaus tämän aineiston tutkimukseen. Anna Kuisminin artikkeli käsittelee rakkauskirjeiden kirjoittamista. Kirjoitustaitoisten säätyläisten parissa kirjeitten kirjoittaminen oli tavallista, mutta tavallisen rahvaan parissa rakkauskirjeet edustivat uutta muotia

1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa. Jo paperin, kynän ja musteen hankkimisessa oli omat vaikeutensa eikä kirjoittaminen sujunut aina helposti; usein kirjurina toimikin joku muu kuin kirjeen lähettäjä. Kuismin tarkastelee erityisesti kirjeisiin kuuluneita formuloita, joita myös lehdistössä toisinaan pilkaten toisteltiin.

Katvetta ja kansallista

Kolmannessa ja neljännessä luvussa on kummassakin kolme artikkelia. Pirjo-Liisa Niinimäen artikkeli ”Arkkiveisukauppias Werner Bergströmin kirjailijanhaaveet” käsittelee kiertävänä kirjakauppiana toimineen Bergströmin toimintaa kirjallisuuden alalla ja hänen pyrkimyksiään saada tekstejään julkaistuksi. Bergström kuului viimeisiin suomalaisiin arkkiveisujen laatijoihin aikana, jolloin sanomalehdistö oli jo syrjäyttämässä arkkiveisut. Hän kiersi Suomea myyden kirjoja ja omia arkkiveisujaan, kunnes avioiduttuaan asettui pienviljelijäksi vaimon kotitalalle. Arkkiveisujen lisäksi Bergström kirjoitti runoja ja lähetti niitä kustantajille kerran toisensa jälkeen, mutta ne eivät koskaan kelvanneet julkaistaviksi. Bergström tunsu omaavansa runoilijan kutsumuksen ja pyrki sinnikkäästi päämääräänsä. Hän mm. pyysi ja joskus saikin kommentteja ja neuvoja tunnetuilta runoilijoilta. Oma kirja jäi kuitenkin hänelle haaveeksi.

Myös muissa luvun artikkeleissa perehdytään kirjallisen kentän katvealueisiin. Irma Tapaninen tarkastelee artikkelissaan ”Kansansuosiota kaanonin varjosta” Algoth Untolan Maiju Lassilan nimellä kirjoittamien näytelmien ristiriitaista vastaanottoa. Näytelmiä esitettiin varsin paljon ja ne olivat katsojien suosiossa, mutta lehtiartioissa ja tutkimuksessa ne ovat jääneet vähälle arvostukselle. Silja Vuorikuru puolestaan käsittelee artikkelissaan ”Rikkiviisasta, taiteellista?” Aino Kallaksen Titanic-novellien aikalaisarvioita. Esimerkiksi Koskenniemen nuivaan arvioon todennäköisesti vaikutti aiheen käsittelytapa: kokoelman novellit eivät ole odotuksenmukaisia sankaritarinoita.

Heikki Kokko käsittelee artikkelissa ”Kotomaamme katveinen kuva” lehtien paikalliskirjeitä, D. E. D. Europaeusta ja kansallisen tarinan muodostumista. 1800-luvun puolivälissä yleistyneet paikalliskirjeet ovat ainutlaatuinen ilmiö sanomalehdistön historiassa. Sanomalehdet julkaisivat usein itseoppineiden kansanihmisten kirjoittamia kirjoituksia kotiseutujensa kuumuisista. Tämä tarjosi suomenkielisille kouluttamattomille ihmisille yhteiskunnallisen julkaisuväylän, mutta sivistyneistö ei paikalliskirjeitä arvostanut. Kokko esittää, että paikalliskirjekulttuuri on jäänyt tutkimuksen marginaaliin, koska sen syntyminen ja käsitteellistäminen henkilöityivät D. E. D. Europaeuksen hahmoon.

Artikkelissa ”Suomalainen kantele kunniaansa!” Hannu Salmi, Juhani Similä ja Laura Similä tarkastelevat muusikko Aapo Similän esiintymiskiartuetta Yhdysvaltain suomalaisväestön parissa vuosina 1938–1939. Similä esitti suomalaisia kansanlauluja kanteleen säestyksellä. Hän oli esiintynyt Euroopan-kiertueilla osana virallista kulttuurivientiä, mutta Yhdysvaltain kiertue kumpusi hänen omasta intohimostaan edistää kanteleen tuntemusta ja suomalaista kulttuuria laajemminkin. Taustalla oli myös Kalevan Ritarit -verkoston toiminta. Kirjan viimeinen artikkeli on Antti-Ville Kärjän ”Musiikkiperintö Suomessa”, jossa Kärjä tarkastelee kriittisesti musiikin käsittelyä aineettomana kulttuuriperintönä Elävän perinnön luetteloissa.

Perinteen arvostus

On ollut kiinnostavaa nähdä, mitä kaikkea tutkimuksen marginaaleista on tähän kirjaan löydetty ja miten osa näistä aikanaan marginaalisista aineksista onkin nykyään huomattu kiinnostaviksi. Artikkeleista näkyy, että tutkimusaineistojen arvottamiseen on vaikuttanut mm. sivistyneistön maku sekä kansalliset ja poliittisetkin näkökulmat.

Samalla, kun tarkastellaan marginaalia, määritellään ja uudistetaan myös kaanonia. Ja kuten Hanna Karhu toteaa artikkelissaan, jonkin asian nousemisesta aktiiviseen kulttuuriseen muistiin seuraa aina myös jonkin muun asian unohtuminen, painuminen marginaaliin. Tämä tarkoittaa, että tutkimuksen katvealueilla riittää aina löydettävää, unhoon painunutta, arvottomana hylättyä, jonka aikanaan taas joku löytää ja nostaa esille yllättävänä ja kiinnostavana.

FT Merja Leppälahti on turkulainen folkloristi.